

УДК 336.71

Бутенко О. І.

ПРОБЛЕМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ БАЗЕЛЯ ІІІ

У статті визначено основні проблеми капіталізації банківської системи, вплив світової фінансової кризи на її стан. Показано суть та необхідність виконання запропонованих вимог Базеля ІІІ. Проаналізовано надзвичайно важливе значення вирішення проблеми капіталізації українських банків.

Ключові слова: банки, капітал, криза, ліквідність, мораторій, норматив капіталу, рівень капіталізації, рефінансування.

В статье определены основные проблемы капитализации банковской системы, влияние мирового финансового кризиса на её развитие. Показана сущность, необходимость выполнения предложенных требований Базель III. Проанализировано чрезвычайно важное значение решения проблемы капитализации украинских банков.

Ключевые слова: банки, капитал, кризис, уровень капитализации, ликвидность, рефинансирование, мораторий, норматив капитала.

The article defines the main problems of banking system capitalization and analyses the influence of the global financial crisis on it. The article also stresses the necessity to satisfy Basel's III demands. Great importance to solve the problem of Ukrainian banking capitalisation is emphasized.

Key words: banks, capital, crisis, liquidity, moratorium, standard of capital, level of capitalization, re-financing.

Постановка проблеми. Ступінь впливу економічних, фінансових криз на банківську систему залежить від багатьох факторів, але головним із них є стан самої банківської системи на початку кризи. При цьому особливе значення має рівень капіталізації банків, надійні захисні механізми.

Фінансова криза 2008–2009 рр. засвідчила суттєву нестачу капіталу в українських банках, тому вирішення цієї проблеми має надзвичайно важливе значення для вітчизняних фінансових інститутів. Запровадження в Україні міжнародних стандартів достатності капіталу банків створить більш сприятливі умови для ефективної їх діяльності та інтеграції в міжнародну банківську систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінювання банківського капіталу, рівню капіталізації присвячені наукові праці В. Андрійчука, В. Василенка, П. Гайдуцького, В. Корнєєва, Б. Луціва, В. Міщенко, А. Пересади та ін. Значний інтерес викликають останні публікації, присвячені проблемам банківського капіталу відповідно до вимог Базеля III [1; 2]. Значимість, багатогранність проблеми вимагає нових наукових досліджень.

Мета статті – дослідити проблему капіталізації банків, її роль у подоланні фінансової кризи; проаналізувати основні вимоги Базеля III до капіталу банків, стан та проблеми капіталізації банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Криза 2008–2009 рр. відчутно вразила банківську систему України. Лише за півроку з початку кризи – з вересня 2008-го по березень 2009-го – втрати фінансових установ становлять 57 млрд. грн. і 4 млрд. дол. (за підсумками березня 2009 року було зафіксовано мінімум за депозитами фізичних осіб – 191,3 млрд. грн.) [3]. Високою залишається криза несплати боргів банкам. Так, у 2011 р. прострочена заборгованість за позиками перевищила 83 млрд. грн. (10% загальної суми наданих кредитів). І це тоді, як за 11 місяців банки списали безнадійні борги на 25 млрд. гривень [4]. Світові витрати від фінансо-

вої кризи у 2009 р. досягли 5 трлн. дол. США, що становить 160 бюджетів України [5, с. 3].

З метою стабілізації ситуації у банківському секторі багато провідних країн реалізували безпрецедентні за своїми масштабами антикризові заходи:

- виділення кредитів підтримки, як правило, в обмін на акції та інші цінні папери ТНБ, так, США збільшили обсяг позик, що надавалися банкам, більше ніж у 10 разів порівняно із серединою 2007 р. [6, с. 10];
- зниження ставки рефінансування (банк Англії – з 5,25% до 0,5% річних, ЄЦБ – 34,25% до 1,25% річних) [6, с. 10];
- у багатьох країнах були розширені масштаби гарантійно-страхової підтримки операцій банків;
- держави організували викупи проблемних активів, наприклад, США – банк Citygroup Inc – 20 млрд. дол., Ірландія – уряд вклав 5,5 млрд. євро у придбання активів проблемних банків, Німеччина – держава купила 25% акцій Commerzbank, другого за величиною комерційного банку ФРН, шляхом додаткового вливання 10 млрд. євро у його капітал;
- держави спрямували значні засоби для рекапіталізації банків:
  - Швейцарія – для UBS – 5 млрд. дол.;
  - Бельгія – 17,4 млрд. євро для банків Dexia, Ethias, Fortis, KBC;
  - КНР – 19 млрд. дол. для банку Agricultural Bank of China;
  - Франція – загальна сума 40 млрд. євро;
  - Фінляндія – 4 млрд. євро;
  - Нідерланди – 36,6 млрд. євро;
  - Австрія – 15 млрд. євро тощо [7, с. 67–68].

Всього лише в кінці першого кварталу 2009 року загальний обсяг засобів, спрямованих зарубіжними провідними країнами на підтримку національного банківського сектора (без урахування операцій рефінансування), за деякими оцінками, складає 6,5–7 трлн. дол. (10–12% світового ВВП) [3, с. 11].

У 2010 р. продовжувалися заходи, спрямовані на стабілізацію фінансово-кредитної систе-

ми. Ключові процентні ставки упродовж року залишалися на рівні 0,25% річних за депозитними операціями та 1,0% річних за операціями з рефінансування [8, с. 7].

Проведені заходи урядів та центральних банків уже у 2010 р. дали позитивні наслідки. Так, у США після падіння ВВП у 2009 р. на 2,4% у 2010 р. відбулося зростання на 2,9%, у країнах Євросони приріст ВВП становив за рік 0,8%, а у IV кварталі 1,9% [8, с. 7].

Національний банк України також підтримував комерційні банки стабілізаційними кредитами рефінансування. Так, загальна сума коштів ліквідності, виділених банкам, перевищила 80 млрд. грн., із яких 70% згодом було пролонговано на сім років. Але не всі банки в Україні змогли пережити кризу. Тимчасову адміністрацію було запроваджено у 26 банках із 176 діючих на той період [3].

В Україні облікова ставка НБУ була і залишається вищою порівняно зі ставками центробанків економічно розвинутих країн. На думку В. Корнеєва, у посткризовий період подальше зниження облікової ставки НБУ як засобу протидії кредитному стисненню доцільно відтермінувати [9, с. 33], оскільки різке зменшення облікової ставки може збільшити відсоткові ризики для банківської системи. За наявних високовартісних депозитів банки не мають можливості здійснювати кредитування за низькими ставками.

Неоднозначно оцінюється і запровадження НБУ мораторію. По-перше, він не був бездоганним із юридичної точки зору. Багато громадян і не без підстав розглядали його як порушення їх прав. По-друге, мораторій не поширювався на всіх громадян. «Наближені», «вибрані», очевидно, знаючи про рішення НБУ, змогли завчасно

вилучити із банків свої вклади, і це мало досить негативний резонанс у суспільстві. По-третє, мораторій було введено із значним запізненням. І, можливо, найголовніше у суспільстві як наслідок попередніх реформ ще так званого перебудовного періоду не було довіри до банківської системи.

Наявні також інші претензії до НБУ. Так, на думку представників комерційних банків, зокрема Асоціації українських банків, НБУ з професійного регулятора перетворився на орган бюрократичного впливу і чинить адміністративний тиск через механізм перевірок і фіскальних заходів [4].

Підвищення надійності й ефективної діяльності банків значною мірою залежить від розмірів їх капіталізації. На нашу думку, низька капіталізація банківської системи в Україні є ключовою перешкодою на шляху її модернізації.

За підсумками саміту G 20 у Сеулі 12 листопада 2010 р. були схвалені пропозиції БКБН про нові банківські стандарти капіталу і ліквідності (Базель III).

Поява нових стандартів Базель – це реакція на глобальну фінансову кризу, однією з причин якої були недоліки пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників. В умовах поглиблення фінансової глобалізації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам [10].

Основні вимоги стосуються вимог до капіталу банків: пропонується підвищити норматив відношення статутного капіталу до активів, зважених за рівнем ризиків з 2% до 4,5%, а також збільшити аналогічний норматив за капіталом I рівня з 4% до 8%. Загалом схема змін до капіталу має такий вигляд (табл. 1) [10].

Таблиця 1.

Вимоги до капіталу банків відповідно до «Базеля III», %.

Показники	Статутний капітал	Капітал I рівня	Регулятивний капітал
Мінімальні вимоги	4,5	6,0	8,0
Буфер капіталу	2,5	–	–
Мінімальне значення з урахуванням буферу капіталу	7,0	8,5	10,5
Діапазон антициклічного розвитку	0,25	–	–

Основним нововведенням є істотне підвищення вимог до формування капіталу I рівня, до якого рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Показник капіталу першого рівня повинен зростати з 4% до 6%. Структура капіталу виглядає так: основний капітал – 6%, додатковий – 2%, капітал III рівня скасовано. Обмеження банків від надмірних ризиків можливе шляхом встановлення нового ро-

зміру коефіцієнта левереджу – відношення обсягу позичкових капіталів до власних – на рівні 3,5%. Зазначений показник є нововведенням. Створення капітального буферу дозволяє банкам застрахуватися від великих втрат у випадку майбутніх криз. Перехід на вимоги буде поступовим з 2013 р. по 2019 р. Крім того, буде введено обмеження з показника левереджа (попередньо на рівні 3%). Необхідність поступового

переходу до нових вимог пояснюється такими факторами: при негайному запровадженні нових вимог банки повинні будуть суттєво знизити свою кредитну активність і підвищити вартість капіталу, що може призвести до уповільнення темпів економічного зростання [11, с. 32].

При суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій передбачено формування антициклічного резерву від 0% до 0,25% від статутного капіталу.

Встановлені Базелем III обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності, а саме коефіцієнт ліквідного покриття – банки повинні мати ліквідні активи, які б на 100% покривали короткострокові зобов'язання банків терміном менше місяця; коефіцієнт левериджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів зважених з урахуванням ризику на рівні 3%.

В Україні стандартами є нормативи капіталу банків, розрахунок яких представлено в Інструкції про регулювання діяльності банків України [12]. До них відносять певні нормативи.

- Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), який має становити 120 млн. грн., розмір регулятивного капіталу банку не може бути меншим, ніж його статутний капітал.
- Норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності), який відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку, і, навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку. Значення нормативу Н 2 діючих банків має бути не менше 12%.
- Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, який відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Норматив Н3 встановлює мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів. Нормативне значення – не менше 9%.

Рішення про збільшення нормативного значення мінімального розміру регулятивного капіталу до 120 млн. грн. було прийнято НБУ у серпні 2010 р., і вже з січня 2012 р. банкам, що не виконують вимогу, буде заборонено залучати депозити фізичних осіб, які перевищують обсяг,

зафіксований на час вступу у дію постанови НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 09.09.2010 р. № 273 [13]. Так, станом на 01.10.2010 р. у 71 вітчизняного банку (40% від загальної кількості) розмір власного капіталу становить менше 120 млн. грн. Для відповідності встановленим критеріям до 1 січня 2012 р. цим банкам потрібно збільшити свій регулятивний капітал на загальну суму близько 2,6 млрд. грн. [14], що є дуже непростим завданням.

З початком фінансової кризи 2008 р. спостерігається перевищення темпів зростання капіталу, особливо зареєстрованого сплаченого статутного капіталу банку, над темпами зростання активів. У післякризовий період відбулося деяке збільшення коефіцієнту капіталізації (до 0,15% проти 0,12%); адекватності регулятивного капіталу (до 20,8% проти 14,01%); частка статутного капіталу (1,06 % проти 0,62%), що є свідченням незначних зрушень у підвищенні рівня капіталізації банків. Однак від'ємний показник рентабельності капіталу за 2009–2010 рр. (–32,52% і –10,19%) свідчить про те, що наслідки кризи ще не подолані і проблема капіталізації, ліквідності банківської системи в Україні ще залишається не вирішеною.

Проблеми капітальної адекватності банків в Україні є наслідком особливостей трансформації господарського механізму, що проявилася у поспішній лібералізації фінансової сфери. Держава пред'являла мінімальні внески до капіталу банків, що створювалися, наслідком чого стала поява багатьох банків, що мали мізерний капітал. У 1997 р. 228 діючих банків мали сукупний статутний капітал усього 88 млн. грн. [15].

Негативною тенденцією у вітчизняній банківській системі є збільшення залежності банківських ресурсів від поточних вкладів і зменшення від більш стабільних ресурсів (строкові кошти підприємств і населення, які становили у 2005 р. – 40,2%; 2008 р. – 33,9%; 2009 р. – 30,7%; 2010 р. – 26,9%; 2011 р. – 32,2%) [8; 16; 17]. В умовах кризи згубність такого становища ще більше посилюється, тому що міжбанківські кредити отримати складно, закордонні запозичення досить дорогі. При недостатній капіталізації, низькій ліквідності виходити банкам із кризи важко.

Вимоги Базеля III неоднозначно оцінюються фахівцями з банківської справи у Західній Європі. На думку автора статті [18], й маленькі інституції вносять свій вклад до стабілізації фінансового ринку. Для створення власного капіталу передбачено так звані перехідні правила, які є недоліком для малих інституцій. Наприклад, багато німецьких малих банків мають іпо-

теки, які демонструють високу платоспроможність. Проте цих іпотек не досить щодо вимог Базель III. Більшість малих банків не виконують вимог ліквідності. Автор пропонує вимоги Базель III використовувати лише для великих банків, а малі банки в Європі вилучити з того чис-

ла, діяльність яких ґрунтується на правилах Базель III.

Аналіз стану капіталізації банківської системи України за 2005–2010 рр. свідчить про неоднозначність процесів, що відбуваються у банківській системі (табл. 2) [15, с. 34].

Таблиця 2.

Показники рівня капіталізації банківської системи за 2005–2010 рр.

Показник	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011
Активи банків, млн. грн.	134348	213878	340179	599396	926086	880302	942088
Власний капітал, млн. грн.	18421	25451	42566	69578	119263	115175	137725
з нього: сплачений зареєстрований статутний капітал	11648	16144	26266	42873	82451	119189	145857
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	9,6	19,5	27,6	35	36,7	35,8	40,6
Регулятивний капітал, млн. грн.	18188	26373	41148	72265	123066	135802	160897
Результат діяльності, млн. грн.	1263	2170	4144	6620	7304	-38450	-13027
Коефіцієнт капіталізації	014	012	013	012	013	013	015
Коефіцієнт співвідношення приросту капіталу та активів	-	064	1,14	083	1,31	069	2,79
Темпи приросту капіталу, %	016	38,16	67,25	63,46	71,41	-3,43	19,58
Темпи приросту регулятивного капіталу, %	-	45,00	56,02	75,62	70,30	10,35	18,48
Темпи приросту активів, %	-	59,20	59,05	76,20	54,20	-4,94	7,02
Темпи приросту статутного капіталу, %	-	38,60	62,70	63,23	92,32	44,55	22,37
Адекватність регулятивного капіталу	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83
Мультиплікатор капіталу	11,53	13,25	12,95	13,98	11,23	7,39	6,46
Частка статутного капіталу у капіталі банку	063	0,63	0,62	0,62	0,69	1,03	1,06
Фінансовий левелідж	086	0,88	0,87	0,88	0,87	0,87	0,85
Рентабельність капіталу, %	8,43	10,39	13,52	12,67	8,51	-32,52	-10,19

Дані таблиці свідчать, що зростання капіталу банків відбувалося за рахунок збільшення сплаченого зареєстрованого статутного капіталу, у структурі власного капіталу протягом періоду, що аналізується, зростає частка статутного капіталу. У 2009–2010 рр. внаслідок непокритих збитків сума статутного капіталу перевищувала суму власного капіталу. У 2010 р. зростання статутного капіталу банківської системи відбулося внаслідок збільшення обсягу іноземного капіталу в зареєстрованому статут-

ному капіталі банків України. За 2010 р. іноземний капітал у статутному капіталі банків України порівняно з 2005 р. зріс більше ніж у 4 рази, досягнувши 40,6% при зростанні сплаченого статутного капіталу лише на 22%.

Висновки. Банківська система в Україні характеризується недостатньою капіталізацією. Серед причин низької капіталізації банків є незначне надходження стабільних джерел ресурсів до банків, низькі доходи переважної більшості населення, велика частка збиткових, непрацюю-

чих підприємств. В Україні необхідно здійснити активні дії з реформування системи банківського регулювання і контролю, а також адаптації до рішень Базельського комітету з банківського нагляду до вітчизняної практики.

Тема дослідження складна, багатогранна і потребує постійної уваги з боку науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зверяков М. І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // *Фінанси України*. – 2011. – № 6. – С. 13–23.
2. Коваленко В. В. Проблеми капіталізації та оцінювання достатності капіталу банку / В. В. Коваленко, О. В. Крохмель, Ж. І. Торяник // *Актуальні проблеми економіки*. – 2011. – № 8 (122). – С. 276–286.
3. Сколотяный Ю. Запрет с исключениями / Юрий Сколотяный // *Зеркало недели*. – 2011. – № 37, 14 октября [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zn.ua/ECONOMICS/zapret_s_isklyucheniyami-89668.html.
4. Косенко О. Сподівайся на краще, та готуйся до гіршого / О. Косенко // *Демократична Україна*. – 2012. – 13.01 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=93768>.
5. Швайка М. Світова фінансова криза : причини виникнення та шляхи подолання / М. Л. Швайка // *Банківська справа*. – 2009. – № 6. – С. 3–10.
6. Костин А. Л. Перспективы развития мировой и российской банковской системы в посткризисный период / А. Л. Костин // *Вестник ФА*. – 2009. – № 4. – 250 с.
7. Арсамакова А. А. Особенности регулирования государственной деятельности транснациональных банков в условиях мирового финансово-экономического кризиса / А. А. Арсамакова // *Международная экономика*. – 2011. – № 5. – С. 64–70.
8. Бюлетень НБУ. – 2011. – № 2 – 40 с.
9. Корнеев В. Монетарний інструментарій посткризового відновлення : нові стимули центробанків / В. Корнеев // *Вісник Національного банку України*. – 2011. – № 4 (182). – С. 33–40.
10. Андрушин С. Базель III – не панацея / С. Андрушин // *Серия : Анализ и управление рисками [Электронный ресурс]*. – Режим доступа : <http://bankir.ru/tehnologii/s/bazel-iii-ne-panaceya-8207516/>.
11. Изюмова А. С. Развитие банковской системы посткризисной экономики : Россия и мировой опыт / А. С. Изюмова // *Международная экономика*. – 2011. – № 4. – С. 27–35.
12. Про затвердження Положення про регулювання діяльності банків України : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
13. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України від 09.06.2010 р. № 273 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0471-10>.
14. Сколотяный Ю. Банковский капитал : размер имеет значение / Ю. Сколотяный, В. Пасочник. // *Зеркало недели*. – 2010. – № 45, 4 декабря.
15. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / В. В. Коваленко. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 153 с.
16. Бюлетень Національного банку України. – 2008. – № 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58127.
17. Вісник НБУ. – 2010. – № 5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=103062>.
18. Naasis H. Basel III: Nur Gleiches mit Gleichem vergleichen / Heinrich Naasis // *Kredit wesen*. – 2011. s. 19/877 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www1.unisg.ch/www/edis.nsf/SysLkpByIdentifier/3848/\\$FILE/dis3848.pdf](http://www1.unisg.ch/www/edis.nsf/SysLkpByIdentifier/3848/$FILE/dis3848.pdf).